

Peter Nannestad

Uenighed og videnskabelighed – en umulig symbiose?

Noget af det værste, der kan ske, når man har skrevet en bog, må vist være at måtte konstatere, at den forbliver fuldstændig uden resonans. Så selv om jeg vel egentlig ikke kan beklage mig over manglende interesse i forbindelse med udgivelsen af *Solidaritetsens pris*, vil jeg da indledningsvis gerne kvittere for, at Lise Tøgeby (LT) alligevel har valgt at tage en diskussion om den. Det er jo LT, der (sammen med Øystein Gaasholt) med bogen *I syv sind* fra 1995 i høj grad har sat dagsordenen for forskningen i danskernes holdninger til etniske minoriteter og som på dette område har præsenteret en række – tildels provokerende – resultater og konklusioner, efterfølgende forskning er nødt til at forholde sig kritisk til.¹ Det har jeg da også gjort i min bog.²

Der er ingen grund til at skjule, at LT og jeg er uenige om en stribe teoretiske, metodiske og substantielle spørgsmål. Det fremgår af *Solidaritetsens pris*, og det fremgår ligeledes af LT's foranstående indlæg, selv om dets agenda i højere grad er at vise, at jeg „begår ... de fleste af de fejl, han kritiserer os for at begå i *I syv sind*, plus nogle stykker yderligere“ (p. 453) end egentlig at diskutere vore uenigheder. For en fuldstændigheds skyld bør det derfor måske nævnes i forbifarten, at der faktisk også er punkter, hvor vi er enige. Det gælder for eksempel spørgsmålet om uddannelsens og alderens betydning for holdningen til etniske minoriteter (selv om vi ikke er helt enige om fortolkningen). Jeg er også helt enig med LT i, at holdningsudviklingen fra 1987

til 1993 ikke på nogen rimelig måde kan karakteriseres som et „holdningsskred“. Selv om jeg ikke i mine data kan finde den samme konstans i holdningerne som LT – det kan Gundelach (1992: 19-20) i øvrigt heller ikke – så var der også efter min vurdering langt fra tale om et holdningsskred i denne periode. Og endelig tror jeg slet ikke, vi på det overordnede plan er så uenige om, hvad videnskabelighed indebærer, som man ud fra LT's stråmandskonstruktion af, hvad min opfattelse påstås at være, kunne få indtryk af.³

LT's indlæg stiller mange spørgsmål og fremfører kritik på mange punkter. Da det normalt er både enklere og kortere at stille et kritisk spørgsmål end at give et velargumenteret svar, og da jeg er bundet af en tilmålt sidetalsramme, har det været nødvendigt at træffe et udvalg. Der er således en hel del spørgsmål eller kritikpunkter, jeg i det følgende ikke eksplicit kan forholde mig til. Det skal ikke opfattes som udtryk for stiltiende accept.

Desuden er der et spørgsmål, som jeg ikke *agter* at forholde mig til, til trods for, at det tilsyneladende optager LT en hel del. Det er spørgsmålet om min faglighed, forstået i den dobbelte betydning af faglig kompetence og faglig integritet. Begge dele mener LT i vid udstrækning at kunne frakende mig. Jeg kan nøjes med at konstatere, at LT åbenbart ikke har ment at kunne undvære denne type „ad hominem“-argumenter – og jeg er ikke sart. Desuden er det jo også et yderst velkendt reaktionsmønster over for kritik at

Peter Nannestad

Uenighed og videnskabelighed – en umulig symbiose?

Noget af det værste, der kan ske, når man har skrevet en bog, må vist være at måtte konstatere, at den forbliver fuldstændig uden resonans. Så selv om jeg vel egentlig ikke kan beklage mig over manglende interesse i forbindelse med udgivelsen af *Solidaritetsens pris*, vil jeg da indledningsvis gerne kvittere for, at Lise Tøgeby (LT) alligevel har valgt at tage en diskussion om den. Det er jo LT, der (sammen med Øystein Gaasholt) med bogen *I syv sind* fra 1995 i høj grad har sat dagsordenen for forskningen i danskernes holdninger til etniske minoriteter og som på dette område har præsenteret en række – tildels provokerende – resultater og konklusioner, efterfølgende forskning er nødt til at forholde sig kritisk til.¹ Det har jeg da også gjort i min bog.²

Der er ingen grund til at skjule, at LT og jeg er uenige om en stribe teoretiske, metodiske og substantielle spørgsmål. Det fremgår af *Solidaritetsens pris*, og det fremgår ligeledes af LT's foranstående indlæg, selv om dets agenda i højere grad er at vise, at jeg „begår ... de fleste af de fejl, han kritiserer os for at begå i *I syv sind*, plus nogle stykker yderligere“ (p. 453) end egentlig at diskutere vore uenigheder. For en fuldstændigheds skyld bør det derfor måske nævnes i forbifarten, at der faktisk også er punkter, hvor vi er enige. Det gælder for eksempel spørgsmålet om uddannelsens og alderens betydning for holdningen til etniske minoriteter (selv om vi ikke er helt enige om fortolkningen). Jeg er også helt enig med LT i, at holdningsudviklingen fra 1987

til 1993 ikke på nogen rimelig måde kan karakteriseres som et „holdningsskred“. Selv om jeg ikke i mine data kan finde den samme konstans i holdningerne som LT – det kan Gundelach (1992: 19-20) i øvrigt heller ikke – så var der også efter min vurdering langt fra tale om et holdningsskred i denne periode. Og endelig tror jeg slet ikke, vi på det overordnede plan er så uenige om, hvad videnskabelighed indebærer, som man ud fra LT's stråmandskonstruktion af, hvad min opfattelse påstås at være, kunne få indtryk af.³

LT's indlæg stiller mange spørgsmål og fremfører kritik på mange punkter. Da det normalt er både enklere og kortere at stille et kritisk spørgsmål end at give et velargumenteret svar, og da jeg er bundet af en tilmålt sidetalsramme, har det været nødvendigt at træffe et udvalg. Der er således en hel del spørgsmål eller kritikpunkter, jeg i det følgende ikke eksplicit kan forholde mig til. Det skal ikke opfattes som udtryk for stiltiende accept.

Desuden er der et spørgsmål, som jeg ikke *agter* at forholde mig til, til trods for, at det tilsyneladende optager LT en hel del. Det er spørgsmålet om min faglighed, forstået i den dobbelte betydning af faglig kompetence og faglig integritet. Begge dele mener LT i vid udstrækning at kunne frakende mig. Jeg kan nøjes med at konstatere, at LT åbenbart ikke har ment at kunne undvære denne type „ad hominem“-argumenter – og jeg er ikke sart. Desuden er det jo også et yderst velkendt reaktionsmønster over for kritik at

benægte kritikerens kompetence og at så tvivl om pågældendes motiver.⁴ Mere er der vist ikke at sige om den ting.

De spørgsmål, jeg vil tage op, bliver da følgende: Først vil jeg se forholdsvis udførligt på LT's kritik af mit datamateriales validitet. Dernæst vil jeg se på hendes kritik (eller omfortolkning) af nogle af resultaterne, nemlig vedrørende sammenhængen mellem holdningsudviklingen og den økonomiske udvikling i perioden 1987-93 og vedrørende sammenhængen mellem individuelle holdninger og to socio-økonomiske variable i samme periode. Herefter vil jeg kort kommentere LT's kritik af den bagvedliggende teori, dens konkrete anvendelse i *Solidaritetsens pris* og af metodevalget. Til sidst – og med åbenlys risiko for at blive beskyldt for stilbrud – vil jeg forsøge at antyde, hvor jeg ser lidt mere konstruktive muligheder i denne kontrovers end den blotte (akademiske, bevares) „name calling“.

Validitetsspørgsmålet

I *Solidaritetsens pris* anvendes som mål på modvilje mod etniske minoriteter svaret „meget bekymret“ på spørgsmålet om, hvorvidt flygtninge og indvandrere udgør et samfundsproblem, der bekymrer respondenterne meget, noget, kun lidt eller slet ikke. Det spørgsmål har Institut for Konjunktur-Analyse (IFKA) siden 3. kvartal 1987 stillet i forbindelse med deres kvartalsvise surveys. Målingen er ikke optimal (Nannestad, 1999: 64-65), men i samfundsvidenskaberne vil vi ofte være nødt til at nøjes med noget mindre end det perfekte.⁵ Jeg har vurderet målingens validitet indholdsmæssigt og med hensyn til spørgsmålets kontekst (Nannestad, 1999: 62), med hensyn til overensstemmelse med to „stylized facts“ (Nannestad, 1999: 53-55, jf. kap. 5) og med hensyn

til samvariation med et andet toleranceitem (Nannestad, 1999: 63-64).⁶ På dette grundlag har jeg skønnet – og spørgsmålet om validitet er i sidste instans et skønsspørgsmål – at det var forsvarligt at bruge disse data. Jeg har i denne forbindelse haft den fordel at skulle skønne om validiteten under en slags „veil of ignorance“: Da jeg skulle vurdere datas validitet, kendte jeg af gode grunde ikke de resultater (bortset fra simple sammenhænge med socio-økonomiske baggrundsvARIABLE), analyserne siden skulle vise sig at frembringe.

LT afviser fuldstændigt, at *Solidaritetsens pris* overhovedet „bygger på data, der måler modviljen mod etniske minoriteter“. Efter hendes mening „... måler bekymringsspørgsmålet simpelthen ikke modviljen mod flygtninge og indvandre...“ (p. 441).⁷ At mene noget andet end LT er – her som andre steder – udtryk for manglende videnskabelighed.

LT's kritik giver mig imidlertid ikke anledning til at revidere mit oprindelige skøn. Dertil er hendes præmisser, uanset hendes kategoriske formuleringer, for svage.

På det empiriske plan tager LT's argumentation udgangspunkt i et resultat fra det survey, IFKA gennemførte i 4. kvartal 1997. Her spurgte man de respondenter, der havde erklæret sig „meget bekymret“ over indvandrere og flygtninge som samfundsproblem, hvad det særligt var, der bekymrede dem ved flygtninge og indvandrere. Ca. 27 procent svarede, at det var danskernes holdninger.

Det er klart, at dette indikerer et alvorligt måleproblem. For de 27 procent vedkommende kan svaret „meget bekymret“ jo ikke så godt udlægges som udtryk for modvilje mod etniske minoriteter – snarere tværtimod. Jeg er derfor ganske enig med LT i, at IFKAs måling fra 4. kvartal 1997 kun kan bruges med yder-

ste forsigtighed. Af grunde, der vil fremgå nedenfor, vil jeg være tilbøjelig til at mene det samme om de tre forudgående surveys fra 1997.

Nu bruger jeg imidlertid slet ikke data fra 1997 i *Solidaritetsens pris* – hvilket LT i anden sammenhæng nok så inkonsekvent mener at måtte bebrejde mig (p. 443). Jeg holder mig, som det også fremgår af bogens undertitel, primært til data fra perioden 1987-93, i to specielle situationer suppleret med data fra 1994-96. Det centrale spørgsmål i forbindelse med de data, jeg bruger, bliver derfor, om man må antage, at de er behæftet med samme målefejl som data fra 4. kvartal 1997, dvs. om man kan generalisere resultatet fra denne måling til det samlede sæt af målinger fra perioden 1987-93 (96).

Det mener LT åbenbart hun kan. Ellers var der jo slet ingen mening i at inddrage 1997-målingen i diskussionen og at gøre så meget væsen af den, som hun gør. Jeg mener derimod, at en sådan generalisering allerede rent intuitivt er uplausibel og at data viser, at den er uholdbar.⁸

Når generaliseringen allerede på det intuitive plan virker uplausibel, skyldes det, at dataindsamlingen i 4. kvartal 1997 foregik i en situation, der var meget speciel. Jeg er helt enig med LT (p. 443): Når det drejer sig om etniske minoriteter og danskernes holdninger til dem, markerer 1997 sig som et meget dramatisk år.⁹ Det ville være forkert at tale om, at der skete et holdningsskred, for det var det ikke ved (Thulstrup m.fl., 1999: 40). Men man kan godt tale om en holdningsudskridning. Debatten om „de fremmede“ blev i 1997 særdeles voldsom. Hvis vi tager registreringerne i *Dansk artikelindeks* som indikator, har debatten ikke på noget tidspunkt efter 1987 været så højt oppe at køre. Der blev herunder luf-

tet holdninger til de etniske minoriteter, man normalt ikke møder i den danske debat, og hvis fremkomst nok kunne give anledning til bekymring.

Det er på baggrund af denne ekstraordinære holdningsudvikling i 1997, resultatet af IFKA-målingen i 4. kvartal må fortolkes. At ville generalisere resultater, der er fremkommet i en så ekstrem og atypisk situation, til mere „normale“ situationer, forekommer risikabelt.

Denne skepsis kan bekræftes empirisk. Hvis man kan vise, at data fra 1987-93 kan reproducere de mønstre, som har vist sig stabile i målinger af holdningen til etniske minoriteter på tværs af forskellige målemetoder, situationer og gerne lande, er der allerede sat et stort spørgsmålstegn ved, hvorvidt det validitetsproblem, som viser sig i målingen fra 4. kvartal 1997, er et generelt problem også for målingerne fra 1987-93. Hvis man derudover kan vise, at målingerne fra 4. kvartal 1997 *ikke* kan reproducere disse mønstre, og at årsagen til, at de ikke kan det, er det validitetsproblem, der optræder i 1997-målingen, bliver det svært at se, hvordan man kan hævde, at dette validitetsproblem kan generaliseres til også at have gjort sig gældende i målingerne fra perioden 1987-93.

Der er to mønstre i målinger af holdningen til etniske minoriteter, der er så stabile, at de må siges at have karakter som „stylized facts“. Det ene mønster, man altid finder, er at holdningen til etniske minoriteter har en stærk sammenhæng med uddannelsesniveaue (Gundelach, 1992:10-11; Gaasholt og Togeby, 1995: 75). Det er samtidig den mest signifikante sammenhæng mellem socio-økonomiske variable og holdningen til etniske minoriteter i det hele taget. Det andet mønster er, at holdningen til etniske minoriteter har en klar sammenhæng med alder. Sam-

menhængen er ikke nødvendigvis strengt monoton (Gundelach, 1992: 10; Gaasholt og Togeby, 1995: 77-78), men det generelle mønster er, at de ældre samlet set er mindre tolerante end de yngre. Data, der skal kunne betragtes som rimeligt valide målinger af holdningen til etniske minoriteter, må kunne reproducere disse mønstre.¹⁰

At IFKAs målinger fra perioden 1987-93 gør det, fremgår af tabellerne 5.12 – 5.14 i *Solidaritetsens pris* (Nannestad, 1999:173-179). Det samme ses af venstre side af tabel 1, som svarer til tabel 5.14 i *Solidaritetsens pris*, bortset fra at aldersvariablen her er blevet dikotomiseret, fordi sammenhængen mellem alder og holdninger til etniske minoriteter ikke nødvendigvis er strengt monoton, således at det interessante i denne sammenhæng kun er, om de ældre samlet set er mindre tolerante end de yngre.

Højre side af tabel 1 viser, hvad der sker, når den samme model anvendes på målingen fra 4. kvartal 1997. Her er der to interessante ting at bemærke. For det første ses det, at der ikke i denne måling findes nogen signifikant sammenhæng

mellem henholdsvis uddannelse og alder og holdningen til etniske minoriteter. For det andet ses, at sammenhængen mellem indkomstændringer og boligform på den ene side og holdningen til etniske minoriteter „overlever“.

Årsagen til dette mønster er ikke svær at finde. Der findes en klar sammenhæng mellem uddannelsesniveau og tilbøjeligheden til at begrunde sin bekymring for etniske minoriteter med henvisning til danskernes holdninger ($\chi^2=33.9$, $df=3$, $p=0.00$), og det er denne sammenhæng, der slår sammenhængen mellem uddannelsesniveau og holdningen til etniske minoriteter i stykker: Der bliver for mange i de højeste uddannelseskategorier, der erklærer sig meget bekymret over flygtninge og indvandrere. På helt tilsvarende vis er det en sammenhæng mellem alder (dikotomiseret) og tilbøjeligheden til at begrunde sin bekymring for etniske minoriteter med henvisning til danskernes holdninger ($\chi^2=6.4$, $df=1$, $p=0.01$), som gør, at sammenhængen mellem alder og holdning bliver insignifikant. Derimod findes der ingen sammenhæng mellem indkomstændringer og boligform på den

Tabel 1. Logistisk regression af holdning til etniske minoriteter på uddannelse, alder, boligforhold og indkomstændringer, 1987-93 og 4. kvartal 1997

	1987-93		4. kvartal 1997	
	Koefficient-skøn	Ssh. nulhypotese sand	Koefficient-skøn	Ssh. nulhypotese sand
β_0 Konstant	-0.223	<0.01	0.167	0.534
β_1 Uddannelse	-0.162	<0.01	-0.048	0.575
β_2 Alder	-0.150	<0.01	-0.105	0.590
β_3 Indkomstændring	-0.092	<0.01	-0.394	0.038
β_4 Ejerbolig	-0.161	<0.01	-0.364	0.054
Fit:				
LR-test	8833.6	<0.01	8.423	0.077
Pct. korrekt	73.5		57.7	
N	15273		592	

ene side og tilbøjeligheden til at begrunde sin bekymring for etniske minoriteter med henvisning til danskernes holdninger på den anden side ($\chi^2=1.3$, $df=2$, $p=0.52$ for indkomstændring og $\chi^2=0.005$, $df=1$, $p=0.95$ for boligform). Derfor finder vi den samme sammenhæng mellem henholdsvis indkomstændringer og boligform og holdningen til etniske minoriteter i målingerne fra såvel 1987-93 som 4. kvartal 1997.¹¹

Sammenfattende kan vi foreløbig fastslå følgende: Der eksisterer et validitetsproblem i forbindelse med IFKA-målingen af holdningen til etniske minoriteter fra 4. kvartal 1997. Dette problem viser sig ved, at der i denne måling ikke findes nogen signifikant sammenhæng mellem på den ene side uddannelse og alder, og på den anden side holdningen til etniske minoriteter, og at dette entydigt skyldes måleproblemer. Da målingerne fra perioden 1987-93 i modsætning til målingen fra 4. kvartal 1997 kan reproducere netop disse sammenhænge, kan vi konkludere, at det validitetsproblem, der kan påvises i målingen fra 4. kvartal 1997, ikke kan generaliseres til målingerne fra perioden 1987-93.

Vi kan dokumentere dette forhold yderligere. I *Solidaritetens pris* vises det, at der i målingen fra 3. kvartal 1993 findes en klar sammenhæng mellem svarene på spørgsmålet om bekymring for etniske minoriteter som samfundsproblem og svarene på et spørgsmål om villighed til at modtage flygtninge i ens egen kommune (Nannestad, 1999: 63-64). Her peger LT på, at en ganske stor andel af dem, der erklærer sig meget bekymret for indvandrere og flygtninge, samtidig vil acceptere et uændret antal i deres kommune (39,4 procent), og at 11,3 procent endog vil acceptere en del eller mange flere. Er det, som LT synes at gå ud fra, udtryk

for, at der også i 3. kvartal 1993 var et betydeligt antal respondenter, hvis tilkendegivne bekymring for etniske minoriteter som samfundsproblem i virkeligheden var udtryk for en bekymring over danskernes holdninger til indvandrere og flygtninge eller den danske modtagelse af dem?

Hvis det skulle være tilfældet, skulle vi på baggrund af resultaterne fra 4. kvartal 1997 forvente, at de respondenter, der erklærer sig meget bekymret over flygtninge og indvandrere og samtidig vil acceptere det samme eller et større antal flygtninge i deres egen kommune, skulle adskille sig fra resten med hensyn til uddannelse og alder: Vi ville forvente relativt flere veluddannede og relativt flere yngre blandt respondenter med denne svarkombination end blandt dem, der erklærer sig meget bekymret for flygtninge og indvandrere og vil have en del færre eller slet ingen flygtninge i deres kommune. Sådan er det imidlertid ikke. De to grupper adskiller sig ikke signifikant med hensyn til uddannelse ($\chi^2=4.75$, $df=3$, $p=0.19$) eller alder ($\chi^2=0.72$, $df=1$, $p=0.40$).¹² Heller ikke her er der altså støtte at hente til en generalisering af validitetsproblemet fra målingen fra 4. kvartal 1997 til data fra perioden 1987-93.

I forbindelse med sammenhængen mellem de to målinger af holdningen til etniske minoriteter i 3. kvartal 1993 fremfører LT yderligere, at denne sammenhæng er for svag ($r=-0.413$). Kan det da tages som udtryk for, at der er et validitetsproblem med svarene på spørgsmålet om bekymring for flygtninge og indvandrere? Svaret er igen nej. Ser vi til sammenligning på sammenhængen mellem to holdningsitems vedrørende flygtninge og indvandrere i vælgerundersøgelsen fra 1994,¹³ finder vi en korrelation på $r=-.33$.

Tabel 2. Logistisk regression af svaret „helt enig“ på V183 i Valgundersøgelsen 1994 på uddannelse, alder, boligforhold og indkomstændringer

	Koefficient-skøn	Sandsynlighed nulhypotese sand
β_0 Konstant	0.578	<0.01
β_1 Uddannelse	-0.312	<0.01
β_2 Alder	-0.353	<0.01
β_3 Indkomstændring	-0.176	0.064
β_4 Ejerbolig	-0.069	0.585
Fit		
LR-test	69.94	<0.01
Pct. korrekt	61.7	
N	1311	

I vælgerundersøgelsen fra 1998 ligger korrelationerne mellem fem holdningsitems vedrørende flygtninge og indvandrere på mellem $r=0.36$ og $r=0.64$ (Andersen, 1999:204). Der er i alle tilfælde tale om items, hvis validitet mig bekendt hidtil ikke er blevet anfægtet. I lyset heraf må vi konkludere, at sammenhængen mellem de to items i IFKA-målingen fra 3. kvartal 1993 ligger i det interval, sammenhængen mellem valide holdningsitems vedrørende flygtninge og indvandrere plejer at ligge i. Det er vist ikke noget specielt overbevisende vidnesbyrd om validitetsproblemer i forbindelse med IFKA-målingerne fra perioden 1987-93.

Hvis der er tvivl om gyldigheden af et måleresultat, vil det mest naturlige være at gentage målingen med et andet instrument for at se, i hvilket omfang og i hvilke henseender resultatet bliver det samme. Det kan ikke helt lade sig gøre i det foreliggende tilfælde, men vi kan forsøge os med en tilnærmelse. Vi kan se på, om et holdningsitem fra en anden undersøgelse kan reproducere de mønstre, vi har fundet ved analysen af IFKA-målingerne fra perioden 1987-93, og som fremgår af ta-

bel 1. I denne forbindelse vil det være nærliggende at benytte sig af item V183 i vælgerundersøgelsen fra 1994 („Indvandringen udgør en trussel mod vores nationale egenart“). Når det er nærliggende at benytte dette item, skyldes det, at det i nogle henseender kan betragtes som en mindre stueren udgave af IFKAs item. Det taler direkte om en „trussel“, hvor IFKAs item taler om det mildere „bekymring“ (selv om det i kraft af præsentationen har en undertone af trussel, jf. Nannestad (1999: 62)). Og hvor IFKAs item bredt refererer til „samfundsproblemer“, er der i V183 sat navn på problemet. Med disse to formuleringsmæssige tilspidsninger er der ikke megen grund til at forvente, at respondenter vil erklære sig helt enig i påstanden i V183 uden, at det skal udlægges som modvilje mod etniske minoriteter. Tabel 2 viser resultatet af en analyse af sammenhængen mellem tilbøjeligheden til at svare „helt enig“ til item V183 og uddannelse, alder, indkomstændring og boligform.

Resultatet er, at vi finder en stærkt signifikant sammenhæng mellem holdning og uddannelse og en ligeledes klart sig-

nifikant sammenhæng mellem holdning og alder. Desuden finder vi en sammenhæng mellem holdning og indkomstændring, som er statistisk acceptabel. Med hensyn til disse tre sammenhænge finder vi altså det samme mønster som i tabel 1.

Den eneste sammenhæng, der falder helt udenfor, er den mellem holdning og boligform. Den kan ikke reproducere med item V183. Hvad grunden hertil end kan være, er det svært at udlægge den manglende sammenhæng mellem holdning og boligform i tabel 2 som bevis på validitetsproblemer i IFKAs måling.¹⁴ Vi kan derfor konkludere, at IFKAs målinger og svarene på item V183 fra vælgerundersøgelsen 1994 i væsentlige henseender viser de samme mønstre. På denne baggrund er det vanskeligt at fæste lid til en påstand om, at IFKAs målinger 1987-93 måler noget helt andet end holdningen til etniske minoriteter.

LT's totale og ubetingede forkastelse af IFKAs målinger som ikke valide må således afvises. Hendes stærkt formulerede konklusion savner et solidt empirisk fundament. Specielt er hendes generalisering fra et ubestrideligt validitetsproblem i forbindelse med målingen fra 4. kvartal 1997 til data fra perioden 1987-93 uholdbar.

Jeg ser dog ingen grund til at kaste mig i grøften på min side af vejen, blot fordi LT er faldet i grøften på den modsatte side. Jeg påstår (fortsat) ikke, at der ikke kan være måleproblemer i forbindelse med IFKAs målinger af holdningen til flygtninge og indvandrere. En sådan påstand ville være både utroværdig og unødvendig. Den ville være utroværdig, fordi der næppe findes holdningsmålinger, som ikke er behæftet med målefejl, og specielt ikke på et så ømtåleligt område som forholdet til etniske minorite-

ter. Den er unødvendig, dels fordi „støjniveauet“ i målingerne, som vist, ikke er højere end at „signalet“ stadig kan identificeres, og dels fordi den måde, jeg bruger data på, i vigtige henseender sikrer en høj grad af robusthed over for målefejl.¹⁵

Den økonomiske udvikling og holdningerne

LT er på forhånd skeptisk over for tanken om, at holdningen til flygtninge og indvandrere kunne have noget at gøre med økonomiske forhold. „Overhovedet er det nok meget få mennesker, der forbinder tilstedeværelsen af indvandrere med et konkret materielt velfærdstab“, og der er „... ingen grund til at forvente, at folk bekymrer sig om de offentlige udgifter til flygtningemodtagelsen“ (p. 450). Jeg synes nu ikke, der er særlig langt mellem de læserbreve og andre ytringer, i hvilke folk beklager sig over „... de millioner/milliarder af kroner, der bruges til de fremmede, ... når vi får oplyst, at der ikke er råd til, at vi på vore gamle dage kan få en tryk alderdom, ordentlig sygehjælp, boligforhold, plejehjem og meget mere.“¹⁶ Det syntes statsministeren i forbindelse med sin nytårstale 1998 åbenbart heller ikke (Nannestad, 1999: 42). Men i sidste instans er det et empirisk spørgsmål, om økonomiske forhold betyder noget for holdningen til etniske minoriteter eller ej.

I *Solidaritetens pris* viser jeg, at der i perioden 1987-93 synes at eksistere en klar sammenhæng mellem den økonomiske udvikling og udviklingen i holdningen til etniske minoriteter. Jeg viser det ved hjælp af en simpel model, der som objektiv indikator på konjunkturudviklingen har udviklingen i arbejdsløsheden og som indikator på den subjektive konjunktur-

turopfattelse (mellemkommende variabel) har udviklingen i andelen af respondenter, der erklærer sig meget bekymret over arbejdsløsheden. Denne model forklarer ca. 55 procent af variationen i udviklingen i omfanget af modvilje mod etniske minoriteter i den undersøgte periode.

Der er dog en hage ved modellen: Det er på en måde alt for let at finde en model, der tilsyneladende forklarer meget, så længe den afhængige variabel stort set kun bevæger sig i én retning. Enhver variabel, der udvikler sig i samme retning, vil i den situation have en ganske kraftig samvariation med den afhængige variabel. Man kunne derfor afvise den fundne sammenhæng ved at hævde, at den blot skyldtes, at økonomien og holdningen i den analyserede periode tilfældigvis bevægede sig i samme retning.

Nu sker der imidlertid det, at omfanget af modviljen begynder at falde fra og med 1994 (Nannestad, 1999: 118, figur 3.8). Det giver en chance for at undersøge, om modellens forklaringskraft blot skyldes „held“, nemlig at holdningsudviklingen og den økonomiske udvikling i perioden 1987-93 kom til at forløbe parallelt. Derfor bruger jeg den model, der er opstillet på grundlag af sammenhænge i perioden 1987-93, til at forudsige holdningsudviklingen fra 1994 til 1996,¹⁷ selv om jeg derved bevæger mig uden for den periode, analysen egentlig er afgrænset til at dække. Det kan man kritisere mig for, hvis man vil. Resultatet bliver, at modellen kan forudsige „knækket“ i holdningskurven og det efterfølgende fald (Nannestad, 1999: 120, figur 3.10). Dermed bliver det en del mindre sandsynligt, at det blot skyldes „held“, når vi finder en sammenhæng mellem konjunktur- og holdningsudviklingen i perioden 1987-93, som er den periode, min analyse egentlig vedrører.

Ser man på de forudsigelser, modellen genererer, viser det sig tydeligt, at den økonomiske udvikling har en stærkere effekt på holdningsudviklingen, når økonomien forringes, end når den forbedres. Dette mønster kendes også fra en del andre undersøgelser af sammenhængen mellem økonomiske faktorer og holdninger og betegnes i litteraturen som „grievance asymmetry“ (Nannestad og Paldam, 1997 (med henvisninger)). Man kan modellere en sådan „grievance asymmetry“ på forskellig vis. Den simpleste fremgangsmåde er at supplere modellen med en dummy-variabel, som antager værdien 0 under konjunkturedgange og værdien 1 under konjunkturopgange. Det gør jeg i anden omgang i *Solidaritetsens pris*, vel at mærke *efter* at det har vist sig, at den oprindelige model kan forudsige „knækket“ i holdningskurven og trenden i den efterfølgende udvikling.

Det har åbenbart forvirret LT. For det første overser hun tilsyneladende, at modellen først suppleres med „grievance asymmetry“-variabel *efter*, at det har vist sig, at den kan forklare „knækket“ i holdningskurven. Beskrivelsen „Dette fører til en udbygning af modellen, der suppleres med en korrektion for ‘grievance asymmetry’... hvorefter det konkluderes, at modellen ‘rimeligt præcist’ har været i stand til at forudsige den generelle udvikling i perioden 1994-96“ (p. 443) er altså på dette punkt ikke retvisende. For det andet kan LT tilsyneladende ikke forstå, hvorfor jeg vælger at sætte „grievance asymmetry“-variablen til 0 for perioden 1987-93 og til 1 for perioden 1994-96: „Hvorfor periodeskiftet lige foregår ved nytår 1994, fremgår ikke af bogen“ (p. 443). Og hun fortsætter: „... men det er selvfølgelig meget praktisk, da det falder sammen med, at kurverne begynder at gå nedad“ (p. 443). Det kan læses som en

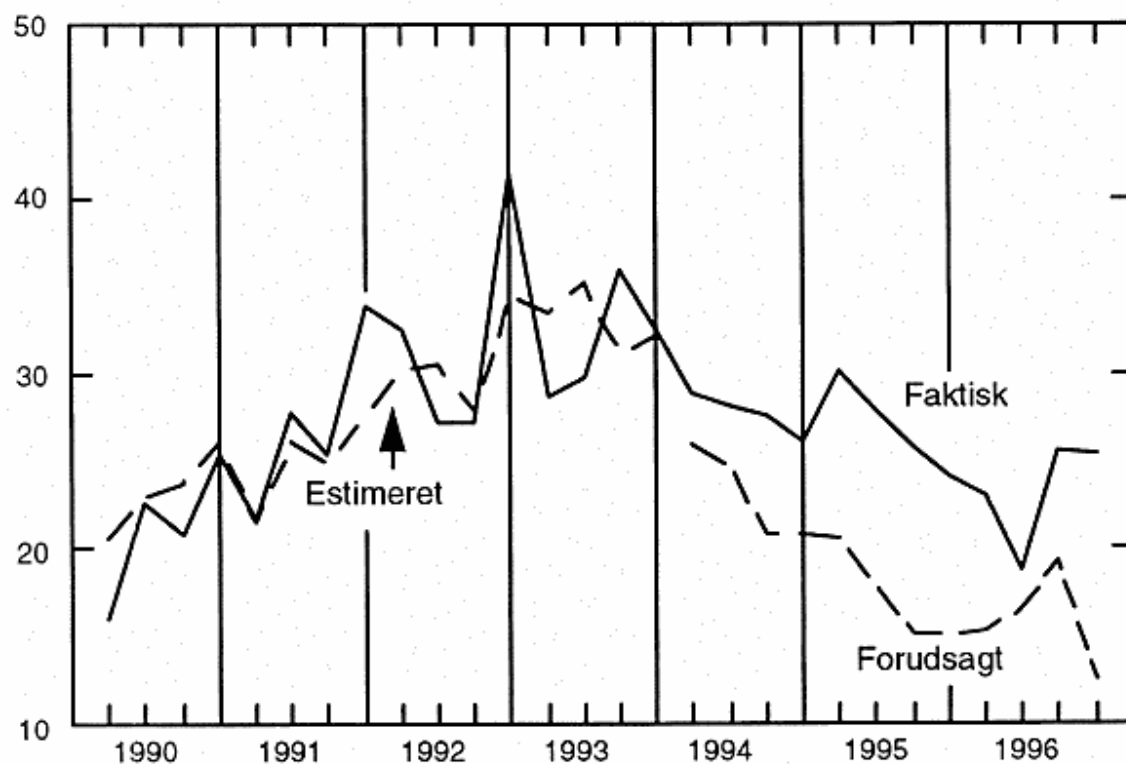
påstand om at grunden til, at modellen kan forudsige „knækket“ i holdningskurven i 1994, skulle være, at der er tilføjet en „grievance asymmetry“-variabel, der helt arbitrært får værdien 1 på det „rigtige“ tidspunkt. Det med at forudsige „knækket“ i holdningskurven i 1994 er altså om ikke rent snyd, så dog noget, der nærmer sig. Det kan man da kalde en insinuation, der vil noget!

Virkeligheden er langt mindre ophidsende. „Grievance asymmetry“-variablen får værdien 1 fra og med 1994, fordi det er omtrent fra dette tidspunkt, økonomien begynder at gå fremad. Det ses af udviklingen i arbejdsløsheden, og det ses af udviklingen i den subjektive opfattelse af økonomien. Men nok så vigtigt: „grievan-

ce asymmetry“-variablen har, som allerede nævnt, slet ikke noget at gøre med, hvorvidt modellen kan forklare „knækket“ i holdningskurven eller ej. Det kan modellen, *uanset* om den indeholder en „grievance asymmetry“-variabel eller ej, og dermed også helt uafhængigt af, fra hvilket tidspunkt man vælger at sætte denne variabel til 1. Det fremgår da også helt klart af figur 1, som svarer til figur 3.10 i *Solidaritetsens pris* (Nannestad, 1999: 120). Her vises den forudsagte udvikling nemlig uden korrektion for „grievance asymmetry“. Knækket ses tydeligt.

Der er således ikke nogen tvivl om, at konjunkturudviklingen (og den subjektive opfattelse heraf) kan forklare en pæn del

Figur 1. Udviklingen i andelen af respondenter, der tilkendegiver modvilje mod etniske minoriteter, "forudsagt" for perioden 1994-96 ud fra udviklingen i den sæsonkorrigerede arbejdsløshed og bekymringen over arbejdsløsheden



af holdningsudviklingen i perioden 1987-96.¹⁸ Men når vi kommer til 1997, går det helt galt. Det behøver man hverken en formaliseret model eller „eyeball econometrics“ for at kunne konstatere; hukommelsen er nok. Der er ingen diskussion: Holdningsudviklingen i 1997 kan ikke, som i den forudgående periode 1987-96, forklares ud fra den økonomiske udvikling. Den kan heller ikke forklares ud fra udviklingen i antallet af „fremmede“, der kom til landet i det år. Jeg er tilbøjelig til at mene, at den slet ikke kan eller skal forklares rationelt.¹⁹

Hvordan skal man på denne baggrund konkludere om økonomiske faktoreres betydning for udviklingen i holdningen til etniske minoriteter i Danmark? LT vælger udelukkende at lægge vægt på, at modellen ikke kan forklare udviklingen i 1997, og at negligere resultaterne fra perioden 1987-96.²⁰ Hendes konklusion bliver derfor, at modellen (og hypotesen om en sammenhæng mellem konjunktur- og holdningsudviklingen) er blevet afkræftet (p. 443).

LT begrundet ikke sin konklusion nærmere. Alligevel kan man stille spørgsmålet, hvordan en sådan rigorisme eventuelt kunne forsvares. Umiddelbart synes der at være to muligheder, hvoraf den ene dog er lidt tvivlsom.

For det første ville konklusionen være korrekt, hvis man opfatter 1997 som en „kritisk case“, dvs. en case, en teori absolut må kunne forklare, hvis den skal bevare sin gyldighedsstatus (Pedersen, 1977: 244). LT synes sine steder ret tæt på at tillægge 1997 denne status (p. 444). Problemet med „kritiske cases“ i samfundsvidenskaberne er imidlertid, at det mange gange vil være svært at nå til enighed om, hvorvidt det er rimeligt at definere en bestemt case som „kritisk“. Hvorfor det ikke kan gøres *post hoc* som i det

foreliggende tilfælde, dvs. efter at man har set på testresultaterne, turde dog være rimeligt indlysende.

For det andet ville konklusionen muligvis kunne være korrekt, hvis testen vedrørte en generel teori med et påstået ubegrænset gyldighedsområde. Indskrænkningen skyldes, at det kan ses fremført, at alle videnskabelige teorier – også naturvidenskabelige – har „huller“ eller anomalier, dvs. empiriske forhold, de ikke kan forklare, selv om de burde kunne det, uden at det dog fører til, at teorien anses for forkastet (Diermeier, 1996).²¹

Denne diskussion er der imidlertid ikke grund til at komme nærmere ind på her. Jeg hævder nemlig ingen steder, at jeg opererer med en generel teori og dermed med hypoteser og modeller med et ubegrænset gyldighedsområde. Faktisk hævder jeg helt eksplicit det modsatte (Nannestad, 1999: 40-41):

Med en ikke-universel teori bliver teoritestningens formål ikke primært at undersøge, om teorien kan falsificeres. Det kan den per definition, så der er ikke meget sjovt ved at vise det. Formålet bliver at undersøge, om teorien har et ikke-trivielt gyldighedsområde, og dernæst at finde ud af, hvor gyldighedsområdets grænser går, dvs. under hvilke randbetingelser teorien holder. Det er det første – påvisningen af, at teorien har et ikke-trivielt gyldighedsområde – der på det empiriske plan er den vigtigste ambition i *Solidaritetens pris* (Nannestad, 1999: 39-41).

Min model fungerer fint for holdningsudviklingen i perioden 1987-96. Det betragter jeg som udtryk for, at den har et ikke-trivielt gyldighedsområde. Men den fungerer slet ikke for holdningsudviklingen i 1997. Det rækker ikke ved konklusionen om, at den har et ikke-trivielt gyldighedsområde, men det er interessant

i relation til spørgsmålet om, under hvilke randbetingelser den holder. Det interessante er således ikke så meget, at det går galt i 1997, men *hvorfor* det går galt netop i 1997. Det har jeg umiddelbart to bud på, som ikke behøver at være gensidigt udelukkende.²²

Det første bud kunne være en hypotese om, at holdningsudviklingen i 1997 havde træk af en slags massehysteri eller – panik, som ikke kan forklares rationelt, lige så lidt som for eksempel gærhamstringsbølgen under storkonflikten i 1998 eller de lejlighedsvis „spekulative bobler“ på børser kan forklares med økonomiske teorier om rationel (forbruger)-adfærd – uden at forekomsten af sådanne fænomener fører til, at man forkaster sådanne teorier. Hvis dette bud er rigtigt, skulle vi forvente, at sammenhængen mellem konjunktur- og holdningsudviklingen dukker op igen efter 1997-98.

Det andet bud kunne være, at modelens svigt i 1997 har noget at gøre med, hvad økonomiske holdnings- og adfærdsmodeller fokuserer på. De to centrale elementer er her præferencer og restriktioner (i form af priser og begrænsede ressourcer). Man kunne derfor tænke sig, at modellerne vil fungere bedst, når præferencerne er forholdsvis stabile og restriktionerne ændrer sig. Overført til den foreliggende kontekst vil det betyde, at man skal forvente, at en økonomisk model vil klare sig bedst, når økonomien forværres eller forbedres, og mindre godt, når den økonomiske situation ikke ændrer sig nævneværdigt. Hvis dette bud er rigtigt, skulle vi forvente, at sammenhængen mellem konjunktur- og holdningsudviklingen senest vil dukke op igen, når konjunkturerne vender næste gang.

Sammenfattende kan vi konkludere, at LT's afvisning af hypotesen om en sammenhæng mellem konjunktur- og hold-

ningsudviklingen kun kan opretholdes ved at vælge helt at se bort fra udviklingen i perioden 1987-96 og udelukkende at fokusere på udviklingen i 1997. Man må med andre ord betragte 1987-96 som en afvigelse og 1997 som udtryk for det normale. Jeg synes, det er en ret lemfældig omgang med information. En alternativ konklusion, der i højere grad tager hensyn til hele den foreliggende information, ville være den jordbundne konstatering, at der er en sammenhæng mellem konjunktur- og holdningsudvikling i perioden 1987-96, men ikke i 1997.

Hvis man er til de lidt mere frække generaliseringer, kunne man også vælge at konkludere på grundlag af udviklingen fra 1987 og frem til 1997-98, at en gunstig økonomisk udvikling ser ud til at være en nødvendig, men ikke tilstrækkelig betingelse for, at holdningen til etniske minoriteter udvikler sig i mindre negativ retning. En sådan konklusion har ikke alene den fordel, at den i modsætning til LT's rummer hele den foreliggende mængde af information, men også, at den er langt mere frugtbar og fremadrettet: „Hypotesetesten og dataanalysen i den ene undersøgelse skal gerne munde ud i nye spørgsmål og nye hypoteser, som kan danne grundlag for senere undersøgelser“ siger LT ellers (p. 453). Det er jeg helt enig i, men jeg har svært ved at se, at hendes gør det.

Noget om individanalyserne

I kapitel 5 i *Solidaritetsens pris* analyserer jeg sammenhængen mellem holdningen til etniske minoriteter og et lille sæt socio-økonomiske variable på individniveau. De analyserede variable er uddannelse, alder, indkomst og boligform, og analysemetoden er logit-regression, fordi den afhængige variabel er dikotom.

LT interesserer sig ikke noget videre for sammenhængen mellem henholdsvis uddannelse og alder og holdningen til etniske minoriteter, fordi „... stort set alle eksisterende teorier forudser sådanne sammenhænge, hvorfor en støtte til disse hypoteser næppe kan siges at godtgøre frugtbarheden af et rational choice perspektiv“ (p. 444). Det kan jeg godt være enig i, men jeg kan samtidig ikke lade være med at undre mig en smule over, at LT tilsyneladende slet ikke undrer sig over, at disse sammenhænge overhovedet kan fremkomme i data, der „simpelthen ikke (måler) modviljen mod flygtninge og indvandrere...“ (p. 441).

LT ser i stedet primært på sammenhængen mellem henholdsvis (oplevede) indkomstændringer og boligform og holdningerne til etniske minoriteter. Hendes konklusion er, at resultaterne „... rigtignok er signifikante, men aldeles uinteressante“ (p. 445). På denne baggrund mener hun, at man må forkaste hypoteserne om, at der er en sammenhæng mellem økonomiske forhold og holdninger til etniske minoriteter, og at der er en sammenhæng mellem boligform og holdningen til etniske minoriteter (fordi lejere i modsætning til boligejere på boligmarkedet står i et konkurrenceforhold til etniske minoriteter). LT har nemlig regnet på koefficienterne i logit-modellen i tabel 5.14 (Nannestad, 1999: 179) og er herved kommet frem til, at hverken indkomstændringsvariablen eller boligformsvariablen påvirker sandsynligheden for, at en respondent vil erklære sig meget bekymret over flygtninge og indvandrere som samfundsproblem, med mere end ca. 3 procentpoint.²³

LT går ud fra, at sammenhængene mellem henholdsvis indkomstændringer og boligform på den ene side og sandsynligheden for at tilkendegive modvilje

mod etniske minoriteter kun er statistisk signifikante, fordi n er meget stort. Det er nu ikke rigtigt: som det fremgår af tabel 1 ovenfor, er disse sammenhænge også signifikante, når n er så lille som 592. Men sammenhængene er heller ikke substantielt uinteressante.

Lad os starte med boligformsvariablen. Jeg er uenig med LT i, at der ikke er noget substantielt interessant i den fundne sammenhæng, fordi den kun ændrer individsandsynligheden for modvilje mod etniske minoriteter med ca. 3 procentpoint. LT interesserer sig nemlig udelukkende for effektens absolutte størrelse. Det svarer til at ville vurdere effekten af en variabel i en almindelig lineær regressionsmodel udelukkende ved at se på koefficientens numeriske størrelse, uden hensyntagen til variabelens målestok. Som de fleste ved, er det ikke nogen god idé. Effektens størrelse skal blandt andet vurderes i forhold til „inputtets“ størrelse. „Inputtet“ må i det foreliggende tilfælde være omfanget af konkurrence på boligmarkedet.

Hvis der fandtes en udbredt og omfattende konkurrence mellem danskere og etniske minoriteter på lejemarkedet, hvis danskere og udlændinge stod på nakken af hinanden for at komme til at bo i Gellerupplanen, i Vollsmose eller i Mjølnerparken, ville jeg være enig med LT i, at en effekt på 3 procentpoint ikke kunne tillægges den store betydning. Sådant er det imidlertid ikke. De fleste vil nok kunne blive enige om, at konkurrencen mellem danskere og medlemmer af etniske minoriteter selv på lejemarkedet er endog særdeles begrænset. Det vidner blandt andet den vidtgående segregation på boligområdet om (Nannestad, 1999: 36-37). Givet hvor svag konkurrencen på lejemarkedet faktisk ser ud til at være, finder jeg det substantielt interessant – og fak-

tisk en del bekymrende – at den overhovedet kan omsætte sig i en målelig effekt på holdningen: Hvis allerede den svage konkurrence, der findes på lejemarkedet, kan øge den estimerede sandsynlighed for modvilje mod etniske minoriteter med 3 procentpoint (relativt til respondenter, der ikke er udsat for denne konkurrence), hvad skal vi så forvente, hvis der en dag skulle blive tale om et reelt konkurrenceforhold på dette eller et andet område?

Jeg gør mig ingen illusioner om, at sådanne overvejelser kan få LT til at revidere sin opfattelse på dette punkt. Men i det mindste kan de illustrere, at spørgsmålet om, hvad der er interessant, til syvende og sidst altid besvares på grundlag af ens personlige vurderinger, og at LT's personlige vurderinger i så henseende ikke kan tillægges større videnskabelig autoritet end andres. Det er derfor heller ikke i sig selv en metodisk fejl ikke at være enig i LT's vurdering af, hvad der er interessant. Det er end ikke kritisabelt. Med andre ord: at LT finder en sammenhæng „aldeles uinteressant“ er hendes problem, og det er ikke et gyldigt grundlag for at forkaste en hypotese om, at sammenhængen eksisterer.

Spørgsmålet om sammenhængen mellem indkomstændringer og sandsynligheden for modvilje mod etniske minoriteter kan illustrere endnu et problem med den type effektvurderinger i logit-regressioner, LT baserer sig på. Boligformsvariablen er dikotom (boligejer – lejer), og det er derfor umiddelbart givet, hvad man skal sammenligne for at få et udtryk for effekten af denne variabel²⁴ på holdningen: Det er sandsynligheden for modvilje blandt henholdsvis boligejere og lejere.²⁵ Indkomstændringsvariablen har derimod tre værdier (forværret – uforandret – forbedret). Hvad skal man sammenligne i denne situation? Metodebøger vil normalt an-

befale, at man ser på „interesting values of the exogenous variables“ (Aldrich og Nelson, 1984: 44). Dermed er låget igen blæst af Pandoras æske: Vi er henvist til en subjektiv vurdering af, hvad der er interessant – med alle de muligheder for uenighed, det indebærer. Hvis vi vælger at sammenligne sandsynligheden for, at en respondent tilkendegiver modvilje mod etniske minoriteter, blandt respondenter med henholdsvis forringet og forbedret husstandsøkonomi, finder vi en effekt på op til 4,8 procentpoint (afhængig af værdierne på de resterende variable).

Men det er ikke alt. Den effekt, vi finder, vil også afhænge af, hvordan den pågældende variabel er skaleret. I analyserne i *Solidaritetsens pris* bruger jeg i forbindelse med indkomstændringer som nævnt en trepunktsskala. Men data foreligger faktisk målt på en fempunktsskala. Hvis man gennemfører analysen med den oprindelige fempunktsskala²⁶ og sammenligner dem, der siger, at deres økonomiske forhold er blevet meget forværret, med dem, der siger, at den er blevet meget forbedret, finder man, at effekten af indkomstændringsvariablen ligger mellem 6,0 og 9,4 procentpoint, igen afhængig af værdierne på de øvrige variable.

Resultatet af en vurdering af effekten af indkomstændringer på sandsynligheden for modvilje mod etniske minoriteter afhænger altså i høj grad af, hvordan man vælger at skalere den pågældende variabel, og hvilke værdier og værdikombinationer på de eksogene variable man vælger at se på. Det er der ikke noget ukendt eller overraskende i. Men det gør det unægtelig problematisk at fremkomme med meget bastante udmeldinger om, at en sammenhæng er „signifikant, men aldeles uinteressant“. En effekt på mellem 6,0 og 9,4 procentpoint mener jeg ikke, man sådan kan feje af bordet.

Sammenfattende er der altså ikke noget grundlag for LT's påstand om, at sammenhængene mellem henholdsvis boligform og indkomstændringer på den ene side og sandsynligheden for modvilje mod etniske minoriteter på den anden side for perioden 1987-93 skulle være „... signifikante, men samtidig helt uinteressante og betydningsløse“ (p. 445). Det er derfor slet ikke nødvendigt overhovedet at diskutere, hvorvidt det er rimeligt eller bare praktisk muligt at basere statistisk hypotesetestning på substantiel i stedet for statistisk signifikans, sådan som LT her forsøger at gøre. Ideen er ikke ganske ny (se McClosky, 1998), men den er af gode grunde ikke slået an nogetsteds. Det betyder samtidig, at det eneste, der i virkeligheden støtter LT's konklusion, „Der eksisterer intet mikrofundament for de makrosammenhænge, der blev fundet for perioden 1987-93“ (p. 449), er LT's subjektive vurdering af, hvilke sammenhænge *hun* synes er interessante eller uinteressante. Hvem sagde noget om „en maske af videnskabelighed“ (p. 453)?

Teori, teorianvendelse og metode

Efter endt gennemgang af nogle af resultaterne i *Solidaritetsens pris*²⁷ stiller LT spørgsmålet, hvordan det kunne gå så galt, som hun tror, hun har vist, det er gået. I besvarelse heraf peger hun blandt andet på en lang række mangler ved rational choice teori som tilgang til forståelsen af holdninger til etniske minoriteter (pp. 449, 451).

Både spørgsmålet og svaret forekommer lidt besynderlige. Spørgsmålet er et typisk „Banker De stadigvæk Deres kone“-spørgsmål. Det er sjældent en frugtbar måde at spørge på – hvis man vil have et fornuftigt svar. Det er det heller ikke i dette tilfælde. Resultatet bliver en under-

lig pseudodiskussion, fordi den foregår på en præmis, som ikke er andet end et postulat.

Svaret er på sin vis lige så besynderligt. Givet LT's argumentation i øvrigt ville det mest nærliggende svar vel ikke have været at henvise til teorien, men at henvise til de påstået invalide data. Denne mulighed overvejes end ikke – hvilket selvfølgelig i sig selv er interessant.

Det er faktisk lidt synd, at LT vælger at køre teoridiskussionen ind på det gale spor fra starten. Havde hun i stedet spurgt, hvordan det kan gå til, at teorien ser ud til at fungere for perioden 1987-93 (96), men ikke for 1997, kunne der være kommet en frugtbar diskussion ud af det. Som nævnt ovenfor kan dette nemlig udmærket tænkes at hænge sammen med visse egenskaber ved teorien, og jeg har givet mit bud på, hvilke forhold man i denne forbindelse måske burde fokusere på.

På ét punkt er der en interessant parallel mellem LT's diskussion af rational choice teori og den seneste større debat, som blev udløst af Green og Shapiros *Pathologies of Rational Choice Theory* fra 1994. Også deres udgangspunkt var, at rational choice teori ikke kunne forklare noget i empirisk statskundskab, også de forsøgte at finde ud af, hvordan det kunne gå til, og de endte med at pege på en lang række „patologier“. De fik svar på tiltale fra en række af rational choice teoriens store navne (Friedman, 1996). Det fremgår ikke, om LT kender til denne debat; bøgerne findes ikke i hendes litteraturliste. Men de kan alligevel varmt anbefales til dem, der er interesseret i en kvalificeret debat om rational choice teoriens nuværende status, og de er et *must*, hvis man vil deltage i „the gentle art of RC-bashing“.

Om min position i forhold til rational choice teorien mener LT at kunne fastslå,

at jeg er „... så overbevist om rational choice teoriens gyldighed, at data udvælges, tests udtænkes, og alle resultater tolkes som støtte for de af teorien udledte hypoteser“ (p. 449). Hvordan denne påstand forholder sig til det, jeg selv siger om mit forhold til rational choice teori og konkurrerende teorier (Nannestad, 1999: 41-42, jf. citatet nedenfor) er det heldigvis ikke mig, der skal svare for. Men måske skal påstandens sandhedsværdi snarere vurderes i et funktionelt end i et faktisk perspektiv.

Et af LT's mere specifikke kritikpunkter mod anvendelsen af rational choice teori i den foreliggende sammenhæng er, at der bliver så langt fra teori til virkelighed, at der knap nok kan tales om egentlig hypoteseudledning (p. 449). Som et eksempel bruger LT her hypotesen om, at holdningsudviklingen vil forløbe parallelt mellem forskellige uddannelsesgrupper (Nannestad, 1999: 55-56).²⁸

Det er nu ikke noget specielt heldigt valgt eksempel. Afstanden til virkeligheden er her faktisk ikke længere end for eksempel i forbindelse med udledningen af en hypotese om, at modviljen vil være størst blandt de ældre (som primært kræver en antagelse om, at ældre har færre ressourcer end yngre, hvilket de fleste nok vil opfatte som ret ukontroversielt). Der indgår nemlig det samme antal „mellemregninger“ i udledningen af de to hypoteser.

LT's problem er da heller ikke antallet af mellemregninger eller antagelser, der skal til for at komme fra teorien til en empirisk testbar hypotese. Det synes snarere at være indholdet af den antagelse, jeg gør, og som går ud på, at „the price elasticity of mass preferences“ (Green, 1992) er den samme på tværs af uddannelsesgrupper. „Hvorfra kommer for eksempel antagelsen om, at 'priscock' vir-

ker lige stærkt på alle grupper?“ spørger LT (p. 449); underforstået: Det er en helt vilkårlig antagelse, som skal slå bro over kløften mellem teori og virkelighed.

Det er rigtigt, at vi på dette område ikke ved så meget om elasticiteter som i forbindelse med økonomiske goder. Men der findes dog empiriske undersøgelser, og de, der er lavet, viser faktisk at elasticiteten ikke varierer signifikant mellem uddannelsesgrupper (Green, 1992: 132). Antagelsen er således i fuld overensstemmelse med den relevante empiriske viden på undersøgelsestidspunktet. Den er derudover også i overensstemmelse med et flere hundrede år gammelt princip om ikke at foretrække det mere komplicerede fremfor det mindre komplicerede, medmindre det er tvingende nødvendigt (Occams rasekniv). Antagelsen om identiske elasticiteter er således både empirisk og metodisk den bedste antagelse, der kunne vælges. Den er i hvert tilfælde ikke udtryk for en gabende afstand mellem teori og virkelighed, og slet ikke for vilkårlighed eller et „horoskopsyndrom“.

LT opholder sig endelig også ved „de avancerede teknikker“, hun påstår jeg anvender (p. 452) – åbenbart for at „forlene analysen med et skin af videnskabelighed“ (p.452) eller at unddrage mig kontrol fra „de fleste andre samfundsforskere“. Den røde tråd i hele denne del af hendes diskussion udgøres af en konsekvent mistænkeliggørelse.

Baggrunden herfor har jeg svært ved at forstå. For det første er LT næppe i en situation, hvor hun kan udtale sig specielt troværdigt om mine motiver til at vælge de teknikker, jeg har valgt. For det andet er de teknikker, jeg anvender, ikke engang specielt avancerede. De har været på banen i de sidste 20 år – nogle endda længere – og de findes beskrevet i elementære lærebøger. Jeg kan anbefale

Maddala (1992) eller Gujarati (1995). Og hvis man sammenligner med relevante artikler i *American Political Science Review* eller *American Journal of Political Science*, er det tekniske niveau i *Solidaritetsens pris* snarere til den primitive side. De teknikker, jeg anvender, er valgt ud fra to elementære kriterier: De skal kunne svare på de spørgsmål, der skal undersøges, og de skal være adækvate i forhold til den type data, de anvendes på. Disse kriterier lægger en del bindinger på valgene – det er for eksempel begrænset, hvor langt man kan komme med krydstabeller, når data er dynamiske!

Afslutning

Ser vi bort fra de stærkt personlige angreb, har LT's indlæg to hovedmålsætninger: at vise, at de data, *Solidaritetsens pris* bygger på, slet ikke måler modviljen mod etniske minoriteter, og at vise, at alle de hypoteser, der bekræftes i *Solidaritetsens pris*, i virkeligheden skulle have været forkastet. Disse målsætninger har LT ikke kunnet indfri. Konklusionen om validiteten er baseret på en generalisering, som er intuitivt uplausibel, og som modsiges af data, både data, der er præsenteret i *Solidaritetsens pris* og yderligere data, jeg har præsenteret i det foregående. Konklusionen om hypoteserne er baseret på fejlfortolkninger af sammenhænge og en yderst vilkårlig udvælgelse og anvendelse af information.

Hvad LT kan siges at have vist er, at holdningsudviklingen i 1997 udgør et problem for rationelle forklaringer på danskerne holdninger til etniske minoriteter. Set i forhold til, hvad LT gerne ville vise, synes det måske ikke af så meget. Men det er interessant, selv om det ikke rækker ved resultaterne fra perioden 1987-

96. Det interessante spørgsmål, det rejser i et længere perspektiv, er, om det er udviklingen i perioden 1987-96 eller udviklingen i 1997, der er afvigende. Det vil vi forhåbentlig kunne afgøre om 5-10 år. Foreløbig er der ikke noget grundlag for at gå ud fra, at det er perioden 1987-96, der må være den afvigende case, sådan som LT uden videre gør.

Nogle vil på denne baggrund muligvis være fristet til at betragte hele diskussionen som et udslag af to trekvartgamle forskeres trang til at yppe kiv og at pleje deres respektive egoer. Det vil måske ikke være uforståeligt, men det er efter min opfattelse alligevel et for snævert perspektiv.

Spørgsmålet om danskernes holdninger til etniske minoriteter er vigtigt. Det er LT og jeg sikkert enige om, selv om min baggrund for denne opfattelse er meget anderledes end LT's. Spørgsmålet om danskernes holdninger til etniske minoriteter er også et meget komplekst spørgsmål. Jeg tror ikke, at nogen teoretisk retning inden for statskundskaben er i stand til at indfange denne kompleksitet alene. Det er derfor, jeg i *Solidaritetsens pris* eksplicit gør mig til talsmand for en teoretisk åbenhed og en erkendelse af begrænsningen i ens eget udgangspunkt (Nannestad, 1999: 40-41):

„Valget af en rationalitetstilgang ... skal imidlertid ikke opfattes som ensbetydende med en afvisning af alle andre tilgange og synsmåder. Modvilje mod etniske minoriteter er utvivlsomt et komplekst fænomen med mange facetter. Forskellige teoretiske tilgange fokuserer på forskellige aspekter og facetter ved fænomenet og kan derfor udmærket eksistere side om side, så længe de hver især afstår fra krav om at kunne præsentere forklaringen på og sandheden om modviljen mod etniske minoriteter, eller, med andre ord, så længe de hver især er sig deres begrænsede gyldighedsområde bevidst“.

En sådan åbenhed – i LT's sprogbrug vel respekt og ydmyghed (p. 452) – er imidlertid ikke ensbetydende med, at man ikke kan kritisere hinandens teorier, metoder og resultater. Tværtimod vil jeg hævde, at den gør den kritiske funktion endnu mere påkrævet, hvis ikke det hele skal drukne i en lind grød af postmodernistisk „lige gyldighed“. Og den kritik må gerne skære ind til benet. Gennem kritisk konfrontation kan vi håbe at få afdækket, hvilke resultater der er robuste i den forstand, at de ikke afhænger af specifikke teoretiske tilgange, målemetoder, definitioner eller personlige idiosynkrasier og forkærligheder, og hvad gyldighedsområderne for forskellige resultater og fortolkninger er. LT har således ved at fokusere så skarpt på det brud, der ser ud til at være sket med begivenhederne i 1977, givet mig anledning til præciseringer af mine argumenter og resultater i *Solidaritetsens pris*, uanset at jeg må afvise de videregående konklusioner, hun mener at kunne drage. Og måske kan jeg alligevel på en eller anden måde få provokeret LT til at finde på den test, vi stadig har til gode at se,²⁹ og som entydigt demonstrerer, at massemediernes skaber holdningerne snarere end at reflektere dem, og at der heller ikke er tale om et sådant gensidigt årsags-virkningsforhold mellem massemediernes budskaber og befolkningens holdninger, at det betyder, at det ikke længere er logisk muligt at sondre mellem årsag og virkning.

Denne proces er besværlig, men hvad er alternativerne? Umiddelbart synes der at tegne sig to muligheder. Den ene er en monopolisering af forskningsområdet, personligt og/eller teoretisk. I økonomien som i forskningen er monopoler sjældent af det gode (undtagen for monopolisten, som derfor vil slås for at bevare mono-polet). Monopolisering betyder normalt

for lille output til for høj en pris og risiko for kvalitetsproblemer. Den anden er, at alle graver sig ned foran deres yndlings-teorier, –resultater og –idiosynkrasier, fast besluttet på at forsvare dem til sidste blod-dråbe. Så kan tiden gå med at befæste egne stillinger, afbrudt af lejlighedsvisse bajonet- og giftgasangreb på de andres. Gennembrud eller bare landvindiger skal man næppe forvente sig heraf.

Noter

1. „In many games, first movers have distinct advantages, but in intellectual pursuits, the advantage goes to later researchers who have free rein to criticize those who came before them“ (Wittman, 1995:ix).
2. Det er en fejlkonstruktion af indholdet af *Solidaritetsens pris*, når LT på baggrund af min kritik af forskellige ting i *I syv sind* hævder, at min bog som et hovedtema – som oven i købet „måske er det vigtigste“ – skulle have, hvordan man laver god samfundsvidenskab, eller snarere, hvad der konstituerer videnskabelighed“ (p. 432). Det er faktisk fri fantasi – den type ambitioner er bogen ikke udtryk for. At jeg – som alle andre – forsøger at bedrive forskning i overensstemmelse med gældende regler, er en anden sag.
3. Det kan da godt være, at jeg lægger større vægt på analytisk stringens end LT, når det drejer sig om at teste hypoteser og underbygge videnskabelige påstande. Specielt mener jeg, at man, når man går til offentligheden med konklusioner, der (som konklusionen om mediernes betydning for holdningen til etniske minoriteter) har potentielt nærliggende og vidtrækkende politikimplikationer, skal have det sikrest mulige grundlag i form af entydige testresultater.
4. „Motiv- og karakteranalyse af kritikeren med konstatering af dumhed, inkompetence, talentløshed, misundelse, uinfriede kunstneriske ambitioner og sammenspisthed med ligesindede kan give en umiddelbar lettelse“ (Dessau, 1999:23).
5. Jeg er således helt enig med LT i, at „(u)dfordringen består i at få den maksimale information ud af måske ikke helt optimale data.“ (p. 452). Det er præcis det, jeg gør.

6. LT's referat af mine overvejelser (p. 439) er ikke dækkende. Hun har kun fået øje på analysen af samvariationen mellem bekymringsspørgsmålet og et andet toleranceitem. Her som andre steder ser hun blandt andet konsekvent bort fra spørgsmålet om overensstemmelsen med to „stylized facts“.
7. LT er inde på, at bekymringsspørgsmålet ikke måler modviljen mod flygtninge og indvandrere, „...men noget andet, der antagelig er mere beslægtet med opmærksomhed end med modvilje, men som har en positiv sammenhæng med modviljen“ (p. 441). Hun oplyser dog ikke, hvor hun ved det fra. Men betragtningen er også mærkelig på en anden måde: at måle et fænomen ved noget andet, der har en positiv sammenhæng med dette fænomen, er nemlig en anerkendt målepraksis og ikke nødvendigvis udtryk for manglende videnskabelighed. Som eksempel kan nævnes, at Zaller argumenterer for, at „media exposure“ skal måles ved „level of political awareness“: „... media use and political awareness will be correlated, but owing to the slippage between exposure and reception, they will not be the same thing“ (Zaller, 1996: 22). LT's fortsættelse „(h)ermed bortfalder hele grundlaget for at analysere bekymringsdataene som en indikator for modvilje...“ er således et klart *non sequitur* – konklusionen følger ikke af præmissen, og Zaller slipper for at blive bortdømt som uvidenskabelig.
8. Der er derfor heller ikke nogen grund til, at LT undrer sig over „... at Nannestad ingen steder i sin bog omtaler de analyser af bekymringsspørgsmålet, som i 1997 blev gennemført af IFKA, og over, at den pågældende bog slet ikke optræder i litteraturlisten“ (p. 441).
9. Jeg er derimod uenig, når LT mener at kunne fastslå, at „(d)et startede med, at *Ekstrabladet* kørte sin stort opsatte kampagne om 'de fremmede' i foråret 1997“ (p. 444). Som det tydeligt ses af LT's figur 3, er den nedadgående tendens i omfanget af modvilje mod etniske minoriteter brudt, før *Ekstrabladet* overhovedet var kommet på banen! Det ser snarere ud til, at bladet valgte at springe på et rullende tog.
10. LT lægger som nævnt tilsyneladende slet ingen vægt på datas evne til at reproducere disse mønstre. Til gengæld synes hun at lægge en del vægt på, hvor store procentdifferencer mellem andelen med negative holdninger i de forskellige uddannelseskategorier og blandt tilhængere af forskellige politiske partier målingerne viser, og hun ser det som et problem, at de i mine data ikke er store nok. Hertil er for det første at sige, at disse procentdifferencer er alt andet end stabile; de varierer ganske meget med spørgsmålsformuleringerne. For det andet er der ikke en eneste af mine analyser eller konklusioner, hvis gyldighed afhænger af sådanne procentdifferencer.
11. Det understreger samtidig, hvor misvisende det er at diskutere en målings validitet, som om der var tale om en global egenskab, sådan som LT gør det (pp. 439, 441). Spørgsmålet om validitet må afgøres under hensyntagen til, hvilke spørgsmål data skal svare på, og hvilke typer af analyser der skal gennemføres. Selv hvis der eksisterer et validitetsproblem, behøver det ikke at gøre sig gældende i alle sammenhænge og i alle henseender. Det ved LT i virkeligheden godt, jf. p. 442. Man kan derfor undre sig over, at hun vælger at se bort fra dette forhold i sin diskussion af validitetsproblemet. Det skyldes i hvert tilfælde ikke uvidenhed.
12. Jeg har i det hele taget ikke været i stand til at finde signifikante mønstre i, hvilke af de respondenter, der erklærer sig meget bekymret over flygtninge og indvandrere, samtidig godt vil acceptere samme antal flygtninge som nu – eller endda flere end nu – i deres kommune. Der er for eksempel heller ikke nogen sammenhæng med partipræference. Hvis der er tale om et måleproblem, ser det mest ud til at være stokastisk. Det kan håndteres med statistiske modeller, der tager højde for forekomsten af stokastisk støj i målingerne. Det er en af grundene til at jeg – i modsætning til Gaasholt og Togeby (1995) – bruger sådanne modeller så konsekvent jeg kan. I øvrigt kan man ikke sige noget om, hvilken af de to målinger støjen egentlig kommer fra. LT synes stiltiende at gå ud fra, at det må være fra bekymringsspørgsmålet, og det kan da også godt være, det forholder sig sådan. Det ved vi bare ikke noget om.
13. V183 („Indvandring udgør en trussel mod vores nationale egenart“) og V193 („Flygtninge og indvandrere bør have samme ret til social bistand som danskere, også selv om de ikke er danske statsborgere“).
14. Det ville kræve, at man kunne give en plausibel forklaring på, hvorfor boligejere (efter kontrol for uddannelse, alder og indkomstsituation) skulle være mindre tilbøjelige til at

- erklære sig meget bekymret for indvandrere og flygtninge uden at have negative holdninger til dem end lejere, eller hvorfor lejere (efter kontrol for uddannelse, alder og indkomst-situation) skulle være mere tilbøjelige til at erklære sig meget bekymret for indvandrere og flygtninge uden at have negative holdninger til dem end boligejere.
15. En vigtig ting i denne forbindelse er, at jeg i *Solidaritetsens pris* aldrig analyserer surveys enkeltvis, men altid „pooled“, enten som elementer i en tidsrække eller som elementer i et „pooled cross-section“ datamateriale (Nannestad, 1999: 67-70). Det formindsker effekten af eventuelle validitetsproblemer i forbindelse med en eller flere målinger. Antag for eksempel, at vi på grund af et måleproblem i et kvartal måler et omfang af modvilje mod etniske minoriteter, der er 10 procentpoint højere end det „sande“ resultat. Konsekvensen heraf på resultaterne af en tidsrækkeanalyse vil blive formindsket af de andre observationer i tidsrækken. Tilsvarende vil konsekvensen af måleproblemer i forbindelse med et givet survey på resultaterne af tværsnitsanalyser blive formindsket af de øvrige surveys, der indgår i de anvendte „pooled cross-section“ data. Logikken er på dette punkt præcis den samme som logikken bag konstruktionen af indices på grundlag af flere målinger af samme fænomen i et enkelt survey. Og selv hvis alle vore data konsekvent over- eller underestimerede omfanget af modviljen mod etniske minoriteter, ville det ikke have nogen konsekvens for konklusionerne af tidsrækkeanalyserne i kap. 3 og kap. 4. Disse resultater afhænger nemlig ikke af tidsrækkens niveau, men kun af dens dynamik.
 16. Læserbrev i *Aarhus Stiftstidende*, 3.09.98. Også i en anden henseende er dets synspunkter nok ikke helt atypiske: „Det er i orden, at Jette Møller, medlemmer af SF, Enhedslisten, biskop Kjeld Holm, folketingsmedlem Margrethe Auken, professor Lise Tøgeby med flere gerne vil være bannerførere for de fremmede, eller hvad vi nu skal kalde dem. Imidlertid synes jeg, det er ubehageligt og uanstændigt, at vi der har en anden opfattelse og syn på de mange tusinder af fremmede, der i de sidste 10-15 år har invaderet vores land, skal udråbes som svinehund, racister og mange andre ting.“
 17. 1996 er slutpunktet for mine analyser, fordi jeg ikke på undersøgelsestidspunktet havde data på alle tidsrækker, der gik længere. Der er således ikke nogen grund til LT's forbauselse (p. 443).
 18. Hvis jeg i stedet for den valgte fremgangsmåde havde valgt at estimere modellen på hele datasættet fra 1987 til 1996, ville forklaringsstyrken have været 43 procent (uden „grievance asymmetry“-variabel) eller 46 procent (med „grievance asymmetry“-variabel). Det er mindre end for delperioden 1987-93, men stadigvæk statistisk og substantielt meget signifikant.
 19. Som det fremgår af tabel 1, findes der dog i 1997 stadigvæk en statistisk signifikant og meningsfuld relation mellem oplevede indkomstændringer og sandsynligheden for at tilkendegive modvilje mod etniske minoriteter. Udviklingen i det år er altså ikke udtryk for, at økonomiske faktorer holder op med at spille en rolle for holdningen. Men de kan ikke forklare den pludselige og voldsomme udvikling i modviljens omfang.
 20. Samtidig bebrejder LT mig, at jeg ikke inddrager målingerne fra 1997 og 1998 i mine analyser (p. 443).
 21. Standardeksemplet er, at Merkurs bane ikke kan forklares inden for rammerne af den newtonske mekanik, uden at dette forhold har gjort, at man har forkastet teorien.
 22. Nogen kunne måske føle sig fristet til at hævde, at det, jeg foretager mig her, er et eksempel på noget, Green og Shapiro (1994: kap. 3) under betegnelsen „arbitrary domain restriction“ kritiserer som en typisk metodologisk patologi i rational choice teorien. Hvad man så end mener om berettigelsen af Green og Shapiros kritik af rational choice-teorien på dette punkt, må man imidlertid ikke overse, at kritikken formuleres under den forudsætning, at rational choice-teori opfattes som en generel eller universel teori, og at kritikken bliver indholdsløs, når denne forudsætning ikke er opfyldt.
 23. Ifølge LT påvirker boligformen sandsynligheden for, at en respondent i aldersgruppen 20-24 år vil erklære sig meget bekymret over flygtninge og indvandrere som samfundsproblem, kun med ca. et halvt procentpoint. Det er rigtigt, hvis man ser på respondenter i den højeste uddannelseskategori og med en (oplevet) gunstig økonomisk udvikling. Ser man på lavtuddannede respondenter i aldersgruppen 20-24 år med en dårlig økonomisk udvikling, er effekten 3,2 procentpoint.
 24. Mere præcist er der tale om en indikator på noget andet, nemlig graden af konkurrence

- mellem danskere og etniske minoriteter. Her – som mange andre steder, jf. ovenfor – måler vi faktisk noget ved hjælp af noget andet, der (kun) er korreleret med det, vi ønsker at måle.
25. I virkeligheden er selv dette en forenkling, for disse sandsynligheder varierer også alt efter, hvilke værdier de resterende variable i modellen antager.
 26. Den eneste ændring i forhold til værdierne i tabel 5.14 (Nannestad, 1999: 179) er, at konstanten ændres fra -0.285 til -0.123 . Alle andre koefficienter er uændrede på de første to decimaler.
 27. Man kan undre sig lidt over, at LT ikke har ret meget at sige til analyserne i kap. 4 om, hvordan kausaliteten mellem udviklingen i mediedækningen og i holdningerne går. Jeg ville på forhånd have ventet, at det var på dette punkt, LT og jeg var mest uenige.
 28. Det viser den sig faktisk også at gøre i perioden 1987-93, jf. Nannestad (1999: 156).
 29. Selv om LT mener at kunne fastslå, at der er klare tegn på, at disse svingninger er bestemt af de begivenheder og historier, som optager befolkningen på undersøgelsestidspunktet, og som bliver formidlet og fortolket for dem af medier og opinionsledere" (p. 451; min fremhævelse), udelukker hverken indiciene i *I syv sind* eller de tests, der i øvrigt refereres til, at mediedækning og holdningsudvikling gensidigt påvirker hinanden – og hvad er det så, der er årsag til hvad? Strengt taget kan indiciene og de præsenterede tests end ikke udelukke, at kausaliteten kun går fra holdningsudviklingen til mediedækningen. Det, LT stadig mangler at præsentere os for, er en hypotese, der *må være sand*, hvis kausaliteten går fra mediedækning til holdninger, og som *ikke kan være sand*, hvis den går den anden vej.

Litteratur

- Aldrich, John H. og Forrest D. Nelson (1984). *Linear Probability, Logit, and Probit Models*. Sage University Paper Series on Quantitative Applications in the Social Sciences, series no. 45-001, Beverly Hills og London: Sage.
- Andersen, Johannes (1999). „De fremmede som 'skjult' dagsorden“, pp. 203-210 i Johannes Andersen, Ole Borre, Jørgen Goul Andersen og Hans Jørgen Nielsen (red.), *Vælgere med omtanke*, Århus: Forlaget Systime.
- Dessau, Frederik (1999). *Radiodage*, København: Gyldendal.
- Diermeier, Daniel (1996). „Rational Choice and the Role of Theory in Political Science“, i Jeffrey Friedman (red.), *The Rational Choice Controversy*, New Haven: Yale University Press.
- Friedman, Jeffrey (red.) (1996). *The Rational Choice Controversy*, New Haven: Yale University Press.
- Green, Donald Philip (1992). „The Price Elasticity of Mass Preferences“, *American Political Science Review*, vol. 86, nr. 1, pp. 128-148.
- Green, Donald P. og Ian Shapiro (1994). *Pathologies of Rational Choice Theory: A Critique of Applications in Political Science*, New Haven: Yale University Press.
- Gujarati, Damodar N. (1995). *Basic Econometrics*, New York: McGraw-Hill.
- Gundelach, Peter (1992). „Danskernes intolerance“, *Dansk Sociologi*, nr. 2, pp. 5-22.
- Gaasholt, Øystein og Lise Tøgeby (1995). *I syv sind*, Århus: Politica.
- Maddala, G.S. (1992). *Introduction to Econometrics*, New York: Macmillan Publishing Company.
- McClosky, Deirdre (1998). *The Rhetoric of Economics*, 2. udg., Madison: University of Wisconsin Press.
- Nannestad, Peter (1999). *Solidaritetsens pris*, Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Nannestad, Peter og Martin Paldam (1994). „The VP-function: A Survey of the Literature on Vote and Popularity Functions after 25 Years“, *Public Choice*, vol. 79, no. 3-4, pp. 213-245.
- Nannestad, Peter og Martin Paldam (1997). „The Grievance Asymmetry Revisited: A Micro Study of Economic Voting in Denmark“, *European Journal of Political Economy*, 13, pp. 81-99.
- Pedersen, Mogens N. (1977). „Om den rette brug af historiske materialer i statskundskaben: nogle didaktiske overvejelser“, i Erik Damgaard, Carsten Jarlov og Curt Sørensen (red.), *Festskrift til Erik Rasmussen*, Århus: Politica.
- Thulstrup, Jørgen, Conny Bauer, Sebastian Levine og Lasse Hjorth Madsen (1999). *Danskerne 2000*, København: Institut for Konjunktur-Analyse.

Wittman, Donald (1995). *The Myth of Democratic Failure*. Chicago: The University of Chicago Press.

Zaller, John (1996). „The Myth of Massive Media Impact Revived: New Support for a

Discredited Idea“, pp. 17-78 i Diana C. Matz, Paul M. Sniderman og Richard A. Brody (red.), *Political Persuasion and Attitude Change*, Ann Arbor: The University of Michigan Press.

* * * * *

PN beklager sig over tonen og argumentationsformen i mit indlæg. Hertil må jeg svare, at tonen er valgt af PN selv, hvilket enhver kan forvise sig om ved at læse *Solidaritetsens pris*. Til trods for, at bogen inderholder omkring 125 henvisninger til *I syv sind*, er der ingen præsentation eller diskussion af bogens resultater. I stedet får man en ridiculisering af vore synspunkter og en beklikkelse af vor faglighed. Skarpheden til trods, opfatter jeg PN's indlæg her som et positivt skridt i retningen af en dialog om vort fælles emne.

Den største uenighed vedrører validiteten af det ene spørgsmål, der analyseres af PN, nemlig „hvorvidt flygtninge og indvandrere udgør et samfundsproblem, der bekymrer respondenter“. Jeg mener fortsat, at der er så store validitetsproblemer knyttet til dette spørgsmål, at man ikke kan drage konklusioner om modviljen mod indvandrere og flygtninge. Jeg er enig i, at 1997 er et specielt år, og at resultaterne herfra næppe kan generaliseres til andre perioder. Men at det går helt galt i 1997, indebærer ikke, at validiteten er i orden de andre år, men demonstrerer de potentielle problemer. Også før 1997 burde PN have erkendt, at validiteten var tvivlsom, først og fremmest fordi analyserne *ikke* reproducerer de resultater, man kender fra andre danske undersøgelser. Overhovedet foretages der i betragtning af, at et spørgsmål om „bekymring“ umiddelbart måler noget andet end „modvilje“, en alt for lemfældig testning af validiteten.

Lise Togeby

I „Hvem sagde videnskabelighed?“ hævder LT i utvetydige vendinger og gentagne gange, at de data, *Solidaritetsens pris* bygger på, „slet ikke måler holdningen til flygtninge og indvandrere“. Jeg har vist, at ingen af de argumenter, hun anfører til støtte for denne påstand, kan stå for en empirisk efterprøvning, og LT anfægter ikke resultaterne af disse analyser. Alligevel fastholder hun sin validitetskritik. Det har hun selvfølgelig ret til at gøre, men jeg synes ikke, hun giver nogen særlig overbevisende begrundelse for at gøre det.

Hvis LT af mit svar har fået det indtryk, at jeg vil beklage mig over hendes tone, er det så langt fra, hvad jeg har tilset. Jeg søger ganske vist et sted at forklare den, men i grund og bund synes jeg, den er så absolut det mindst interessante emne, vi kan diskutere. Og, som nævnt i mit svar, henregner jeg ikke mig selv til de sarte sjæle.

Peter Nannestad

- mellem danskere og etniske minoriteter. Her – som mange andre steder, jf. ovenfor – måler vi faktisk noget ved hjælp af noget andet, der (kun) er korreleret med det, vi ønsker at måle.
25. I virkeligheden er selv dette en forenkling, for disse sandsynligheder varierer også alt efter, hvilke værdier de resterende variable i modellen antager.
 26. Den eneste ændring i forhold til værdierne i tabel 5.14 (Nannestad, 1999: 179) er, at konstanten ændres fra -0.285 til -0.123 . Alle andre koefficienter er uændrede på de første to decimaler.
 27. Man kan undre sig lidt over, at LT ikke har ret meget at sige til analyserne i kap. 4 om, hvordan kausaliteten mellem udviklingen i mediedækningen og i holdningerne går. Jeg ville på forhånd have ventet, at det var på dette punkt, LT og jeg var mest uenige.
 28. Det viser den sig faktisk også at gøre i perioden 1987-93, jf. Nannestad (1999: 156).
 29. Selv om LT mener at kunne fastslå, at der er klare tegn på, at disse svingninger er bestemt af de begivenheder og historier, som optager befolkningen på undersøgelsestidspunktet, og som bliver formidlet og fortolket for dem af medier og opinionsledere" (p. 451; min fremhævelse), udelukker hverken indiciene i *I syv sind* eller de tests, der i øvrigt refereres til, at mediedækning og holdningsudvikling gensidigt påvirker hinanden – og hvad er det så, der er årsag til hvad? Strengt taget kan indiciene og de præsenterede tests end ikke udelukke, at kausaliteten kun går fra holdningsudviklingen til mediedækningen. Det, LT stadig mangler at præsentere os for, er en hypotese, der *må være sand*, hvis kausaliteten går fra mediedækning til holdninger, og som *ikke kan være sand*, hvis den går den anden vej.

Litteratur

- Aldrich, John H. og Forrest D. Nelson (1984). *Linear Probability, Logit, and Probit Models*. Sage University Paper Series on Quantitative Applications in the Social Sciences, series no. 45-001, Beverly Hills og London: Sage.
- Andersen, Johannes (1999). „De fremmede som 'skjult' dagsorden“, pp. 203-210 i Johannes Andersen, Ole Borre, Jørgen Goul Andersen og Hans Jørgen Nielsen (red.), *Vælgere med omtanke*, Århus: Forlaget Systime.
- Dessau, Frederik (1999). *Radiodage*, København: Gyldendal.
- Diermeier, Daniel (1996). „Rational Choice and the Role of Theory in Political Science“, i Jeffrey Friedman (red.), *The Rational Choice Controversy*, New Haven: Yale University Press.
- Friedman, Jeffrey (red.) (1996). *The Rational Choice Controversy*, New Haven: Yale University Press.
- Green, Donald Philip (1992). „The Price Elasticity of Mass Preferences“, *American Political Science Review*, vol. 86, nr. 1, pp. 128-148.
- Green, Donald P. og Ian Shapiro (1994). *Pathologies of Rational Choice Theory: A Critique of Applications in Political Science*, New Haven: Yale University Press.
- Gujarati, Damodar N. (1995). *Basic Econometrics*, New York: McGraw-Hill.
- Gundelach, Peter (1992). „Danskernes intolerance“, *Dansk Sociologi*, nr. 2, pp. 5-22.
- Gaasholt, Øystein og Lise Tøgeby (1995). *I syv sind*, Århus: Politica.
- Maddala, G.S. (1992). *Introduction to Econometrics*, New York: Macmillan Publishing Company.
- McClosky, Deirdre (1998). *The Rhetoric of Economics*, 2. udg., Madison: University of Wisconsin Press.
- Nannestad, Peter (1999). *Solidaritetsens pris*, Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Nannestad, Peter og Martin Paldam (1994). „The VP-function: A Survey of the Literature on Vote and Popularity Functions after 25 Years“, *Public Choice*, vol. 79, no. 3-4, pp. 213-245.
- Nannestad, Peter og Martin Paldam (1997). „The Grievance Asymmetry Revisited: A Micro Study of Economic Voting in Denmark“, *European Journal of Political Economy*, 13, pp. 81-99.
- Pedersen, Mogens N. (1977). „Om den rette brug af historiske materialer i statskundskaben: nogle didaktiske overvejelser“, i Erik Damgaard, Carsten Jarlov og Curt Sørensen (red.), *Festskrift til Erik Rasmussen*, Århus: Politica.
- Thulstrup, Jørgen, Conny Bauer, Sebastian Levine og Lasse Hjorth Madsen (1999). *Danskerne 2000*, København: Institut for Konjunktur-Analyse.

Wittman, Donald (1995). *The Myth of Democratic Failure*. Chicago: The University of Chicago Press.

Zaller, John (1996). „The Myth of Massive Media Impact Revived: New Support for a

Discredited Idea“, pp. 17-78 i Diana C. Matz, Paul M. Sniderman og Richard A. Brody (red.), *Political Persuasion and Attitude Change*, Ann Arbor: The University of Michigan Press.

* * * * *

PN beklager sig over tonen og argumentationsformen i mit indlæg. Hertil må jeg svare, at tonen er valgt af PN selv, hvilket enhver kan forvise sig om ved at læse *Solidaritetsens pris*. Til trods for, at bogen inderholder omkring 125 henvisninger til *I syv sind*, er der ingen præsentation eller diskussion af bogens resultater. I stedet får man en ridiculisering af vore synspunkter og en beklikkelse af vor faglighed. Skarpheden til trods, opfatter jeg PN's indlæg her som et positivt skridt i retningen af en dialog om vort fælles emne.

Den største uenighed vedrører validiteten af det ene spørgsmål, der analyseres af PN, nemlig „hvorvidt flygtninge og indvandrere udgør et samfundsproblem, der bekymrer respondenter“. Jeg mener fortsat, at der er så store validitetsproblemer knyttet til dette spørgsmål, at man ikke kan drage konklusioner om modviljen mod indvandrere og flygtninge. Jeg er enig i, at 1997 er et specielt år, og at resultaterne herfra næppe kan generaliseres til andre perioder. Men at det går helt galt i 1997, indebærer ikke, at validiteten er i orden de andre år, men demonstrerer de potentielle problemer. Også før 1997 burde PN have erkendt, at validiteten var tvivlsom, først og fremmest fordi analyserne *ikke* reproducerer de resultater, man kender fra andre danske undersøgelser. Overhovedet foretages der i betragtning af, at et spørgsmål om „bekymring“ umiddelbart måler noget andet end „modvilje“, en alt for lemfældig testning af validiteten.

Lise Togeby

I „Hvem sagde videnskabelighed?“ hævder LT i utvetydige vendinger og gentagne gange, at de data, *Solidaritetsens pris* bygger på, „slet ikke måler holdningen til flygtninge og indvandrere“. Jeg har vist, at ingen af de argumenter, hun anfører til støtte for denne påstand, kan stå for en empirisk efterprøvning, og LT anfægter ikke resultaterne af disse analyser. Alligevel fastholder hun sin validitetskritik. Det har hun selvfølgelig ret til at gøre, men jeg synes ikke, hun giver nogen særlig overbevisende begrundelse for at gøre det.

Hvis LT af mit svar har fået det indtryk, at jeg vil beklage mig over hendes tone, er det så langt fra, hvad jeg har til sigtet. Jeg søger ganske vist et sted at forklare den, men i grund og bund synes jeg, den er så absolut det mindst interessante emne, vi kan diskutere. Og, som nævnt i mit svar, henregner jeg ikke mig selv til de sarte sjæle.

Peter Nannestad